

Prof.dr. Faruk Taslidža
Fakultet humanističkih nauka
Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru

UDK 94 : 341.322.5-053.2 (497.6 Mostar) „1939/1945“ (049.3)
DOI 10.57136/2744-2500.2024.19.19.225

AHMET KURT: PLEMENITI MOSTAR, PRIHVAT MALIH MUHADŽIRA RATNE 1943. GODINE SA SPISKOVIMA DJECE I DOBROTVORA

**Bošnjačka zajednica kulture “Preporod”- Gradsko društvo Mostar,
Mostar, 2024**

Cjelokupna historija Bošnjaka muslimana umnogome je obilježena prisilnim migracijama, odnosno muhadžerlukom. To se naravno odnosi i na Hercegovinu. Osmanski teritorijalni gubici u rubnim dijelovima tog sandžaka (17. i 18. st.) redovno su praćeni stradanjem, ali i stihijskim preseljavanjem tamošnjeg muslimanskog stanovništva. Faktički sve do Berlinskog kongresa (1878) prisustvo muslimanske manjine u kršćanskoj zemlji nije bilo moguće, zapravo to se nije tolerisalo. Ali, i u narednom periodu, ne slučajno, Bošnjaci su nazivani Turcima, satanizirani su i dehumanizirani. Nasilje prema njima i u 20. stoljeću bilo je i ostalo uobičajena, gotovo normalna pojava. Uslijed svega toga, bošnjački životni prostor u cijeloj Bosni i Hercegovini umnogome se sužavao.

Faktički već koncem 17. st. grad Mostar je postao utočište za mnoge uboge muhadžire protjerane iz mjesta (u Dalmaciji, Liki, Boki, Undurovini...) koja su prethodno vojnim putem zaposjeli osmanski protivnici (Habsburgovci, Mlečani). Muhadžerski ciklusi pri kojima terorizirani i opljačkani muslimani gole živote spašavaju napuštanjem svoga kućnog toprika dešavali su se i pri brojnim ratovima, pobunama, ustancima, tj. svim nestabilnim društveno-političkim okolnostima 18, 19, i 20. stoljeća. Isti zločinački koncept, nažalost, ponovio se i za vrijeme posljednje agresije na Bosnu i Hercegovinu (1992-1995).

U svim tim bremenitim vremenima Mostar je uvijek bio otvoren grad, a njegovi stanovnici velikodušno su prihvatili i pomagali ugrožene doseljenike. U vezi s tim naročito dramatično stanje nastupa tokom Drugog svjetskog rata (1941-1945) kada su se Bošnjaci po ko zna koji put našli na udaru povampirenog

srpskog nacionalizma. Toj temi metodološki ispravno, ali na svoj originalan način pristupa Ahmet Kurt, sada već specijalista za proučavanje prešućenih epizoda mostarske historije. Rezultat njegovog nedavnog istraživačkog rada je knjiga pod naslovom *Plemeniti Mostar - Prihvat malih muhadžira ratne 1943. godine sa spiskovima djece i dobrotvora*, u odličnom izdanju BZK "Preporod".

Kurtovo novo djelo sadrži 198 stanica. Nakon *Predgovora*, autor na osnovu prvorazrednih izvora i relevantne literature daje osvrt na četničke zločine od ljeta 1941. do jeseni 1943. godine koji su dio zacrtanog programa etničkog čišćenja Bošnjaka i stvaranja Velike (Homogene) Srbije. Pritom, ukazuje se na angažiranost Vakufskog povjerenstva i Odbora za prikupljanje pomoći iz Mostara u pružanju pomoći izbjeglicama čiji se priliv u grad na Neretvi odvijao od početka do završetka spomenutog rata. Kurt se fokusira na izbjeglički logor Alipašin Most kod Sarajeva aktiviran u proljeće 1942. godine kroz koji je, kako se navodi, prošlo 20.000, uglavnom istočnobosanskih, izbjeglica. Iz tog logora u kojem su vladali teški, neljudski uslovi smještaja, 31. oktobra 1943. godine u organizaciji Muslimanskog dobrotvornog društva "Merhamet", najmanje 610 iscrpljenih logoraša, tj. bespomoćne muslimanske djece, željezničkim putem je premješteno u Hercegovinu.

U Mostaru su male muhadžire u svoje domove prihvatile tamošnje velikodušne bošnjačke porodice. Na osnovu neobjavljene dokumentacije sačuvane u Historijskom arhivu u Sarajevu (535 formulara) Ahmet Kurt rasvjetljava detalje te veličanstvene humanitarne akcije. Zapravo, prvi put su izneseni detaljni podaci o malim muhadžirima, te predstavljena socijalna struktura i karakter njihovih udomiteljskih porodica. U posebnim poglavljima ove knjige prati se ratna sudbina zbrinute djece. Na osnovu pojedinih svjedočenja prezentira se i njihov kasniji životni put. Interesantan je podatak da je oko 100 pristigle djece i nakon rata nastavilo živjeti u Mostaru i drugim hercegovačkim mjestima.

Posebnu pažnju u knjizi zaslužuje poglavlje *Prešućena historija ili pogovor*. Sasvim logično Kurt postavlja pitanje zašto je dosadašnja historiografija zatajila patnju bošnjačke djece iz Drugog svjetskog rata, kao i njihovo zbrinjavanje od strane plemenitih stanovnika Mostara sa kojim bi se svaki grad i država trebali ponositi. U vezi s tim, autor nudi i četiri prilično suvisla odgovora kojim raskrinkava licemjerni poratni režim. Posebno je tragična i apsurdna činjenica da je nova socijalistička vlast u Mostaru 1945. godine mnoge ugledne Mostarce, među kojima je bilo i udomitelja ratne siročadi, bez ikakvog valjanog razloga proglašavala reakcionarnim, nenarodnim elementima. Ustvari, ti su ljudi samo

zato što nisu aktivno stali na stranu partizanskog pokreta bili izloženi sistemskoj pljački i šikaniranju. Na koncu, Kurt autoritativno zaključuje da je indolentan i nekritički odnos Bošnjaka prema događajima iz Drugog svjetskog rata, nakon 50 godina skupo plaćen tragičnim ponavljanjem njihove historije.

Vrlo bitan dio ove knjige su i *Prilozi* koji sadržavaju Spisak dobrotvora i Spisak malih muhadžira sa podacima o njihovim porodicama, te podatke sa formulara o prijemu djece u udomiteljske porodice u Mostaru. Na samom kraju nalazi se popis korištenih izvora i literature, te recenzije.

Novo djelo Ahmeta Kurta vrijedan je prilog u proučavanju prošlosti Mostara, ali i općenito bošnjačkog muhadžirskog stradanja kroz historiju. Ponovo je uporni i pronicljivi Kurt uspio doći do neprocjenjivo važne arhivske građe. Na osnovu toga precizno je rekonstruirao jedan, možda i najvažniji, događaj u Mostaru iz vremena Drugog svjetskog rata. Na taj način prošireno je znanje o četničkim zločinima nad Bošnjacima, ali i nepravedno zanemarenoj humanosti tog naroda.